

adlı eserleriyle "Rudûd-ü-ş-şübühât" isimli bir makalesi (*el-Mu'temerü'l-âlemi es-şâlis li's-sireti'n-nebeviyye*, Beyrut 1981, I, 487-532) mevcuttur. Hüseyin ed-Düeymî Zeydân hakkında bir doktora çalışması yapmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülkerim Zeydân, *Uşûlü'd-da'Ve*, Bağdad 1976, s. 211-212; a.m.f., *Ahkmâmü'z-zimmiyyin*, Beyrut 1402/1982, s. 70-132; a.m.f., *el-Kuyûdü'l-vâride 'ale'l-milkiyyeti'l-ferdiyye*, Amman 1402/1982, s. 83-89; a.m.f., *Nizâmü'l-kazâ' fi ş-şer'ati'l-İslâmiyye*, Bağdad 1404/1984, s. 71-73; a.m.f., *el-Mufaşşal fi ahkâmi'l-mer'e*, Beyrut 1413/1993, IV, 313-322, 430-463; a.m.f., *Nazarât fi ş-şer'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut 1421/2000, s. 356; a.m.f., *el-Ferd ve'd-devle fi ş-şer'ati'l-İslâmiyye*, Bağdad, ts. (Matbaatü Selmân el-A'zamî), s. 42; a.m.f., "Sireti ez-zâtiyye", http://www.drzedan.com/?page_id=133 (06.11.2014); Sabâh Nûri el-Merzûk, *Mu'cemü'l-mü'ellifin ve'l-küttâbi'l-İrâkıyyin: 1970-2000*, Bağdad 2002, V, 113; Abdullah el-Akîl, *Min A'lâmü'd-da'Ve ve'l-hareketi'l-İslâmiyyeti'l-mu'âşıra*, Amman 1429/2008, I, 156, 340; Hüseyin ed-Düeymî, *Cühüdü'd-duk-tür 'Abdülkerim Zeydân fi hidmeti'd-da'veti'l-İslâmiyye* (doktora tezi, 2010), Câmîatü'l-Ezher Külliyyetü üsûli'd-din; Hüseyin Çiftçi, "Vefeyât: Prof. Dr. Abdülkerim Zeydân (1921-2014)", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 23, Konya 2014, s. 471-476; "Bic, 'Abdülkerim Zeydân", *el-Meusû'atü'l-'Arabîyyetü'l-âlemiyye*, Riyad 1419/1999, V, 384; Tâhâ Câbir Alvânî, "el-Âlimü ellezi fekdânâhü 'Abdülkerim Zeydân el-müfterâ 'aleyhi hayyen ve meyyiten", <http://www.odabasham.net/show.php?sid=72635> (13.05.2014); Sâmî Cenâbî, "Ta'rîfî ehlî'l-İrâk bi-imâmî'l-âfâk eş-Şeyhü'l-İmâm el-'Allâme 'Abdülkerim Zeydân", <http://www.ansarsunna.com/vb/showthread.php?t=45526> (06.11.2014); Câsim eş-Şemrî, "el-'Allâme 'Abdülkerim Zeydân: el-Federâliyye bâhtletün ve münâkızatün li'l-İslâm", <http://www.albainah.net/index.aspx?function=Item&id=38222> (29.04.2014).

MUHAMMED USAME ONUŞ

ZİLELİ MUHARREM EFENDİ

(ö. 1010/1601'den sonra)

Osmanlı fıkıh âlimi ve mutasavvıf.

910 (1504) yılında Tokat'ın Zile ilçesinde doğdu. Kaynaklarda tam adı Muharrem b. Ebül-Berekât Muhammed b. Ârif b. Hasan ez-Zilî olarak geçer. İlme değer veren bir aileye mensuptur. Babası Horesan'dan gelip Zile'ye yerleşmiştir. Annesinin adı Sultan Hatun'dur. Sivâsî ve Kastamonî nisbeleriyle de anılır. Sivâsî nisbesi Zile'nin o dönemde Sivas vilâyetine bağlı olmasından, Kastamonî nisbesi de muhtemelen Kastamonulu müderris Muharrem Efendi ile (ö. 983/1575) karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Künyesi Ebül-Ley's'tir. Anadolu'da pek bilinmeyen bu künye sebebiyle bazı biyografi yazarları

Muharrem Efendi'yi Arap zannetmişlerdir. Meselâ Zirikî, Muharrem Efendi'nin memleketini anlatırken ez-Zilî kelimesinin yanlış kaydedildiğini ve doğrusunun ez-Zeylaî olduğunu belirtmek, bu hata bazı kütüphane kataloglarında da tekrarlanmaktadır. Eserinin *Terğîbü'l-müte'allimîn* adlı eserinin neşrinde de nisbesi bu şekilde kaydedilmiştir. Muharrem Efendi'nin dört oğlu ve bir kızı olmuştur. Oğullarından en meşhuru Şeyhî lakabı ile bilinen ve Halvetiyye tarikatının dördüncü ana kolu Şemsiyye'nin bir şubasını teşkil eden Sivâsiyye'nin kurucusu Abdülmecid Sivâsî'dir. Kızı Safâ Hatun ise Kadızâdeliler'le yaptığı mücadeleyle tanınan Abdülâhad Nûri'nin annesidir. Muharrem Efendi, Halvetiyye'nin Şemsiyye kolunun kurucusu Ebû's-Senâ Şemseddin Sivâsî ile Sivas'ta bir müddet müftülük yapan Halvetî şeyhi İsmâil Sivâsî'nin de ağabeyidir.

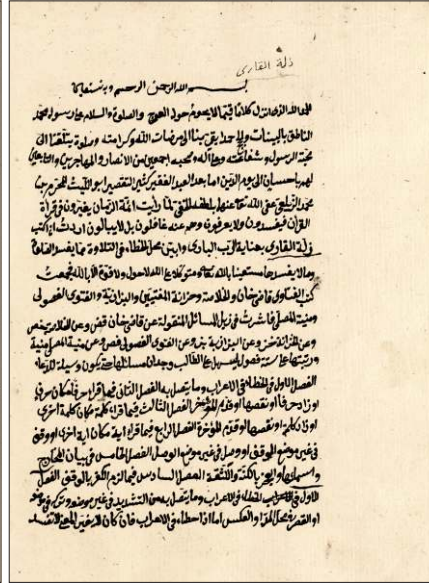
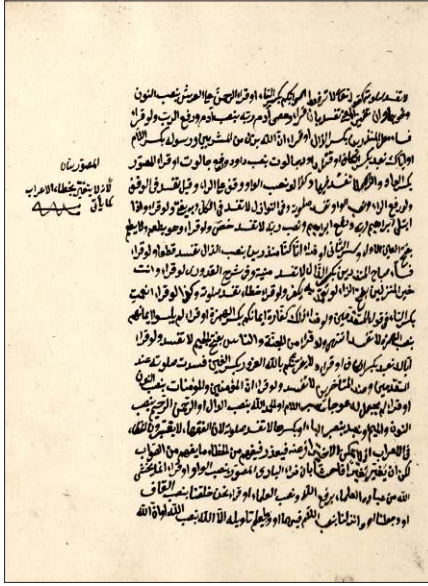
İslâmî ilimlerde ilk eğitimini babasından alan Muharrem Efendi babasının isteği üzerine kardeşleri Şemseddin ve İbrâhim ile birlikte Tokat'a gitti. Tokat'ta Arakiye-cizâde Şemseddin Mahvî Efendi'den uzun süre öğrenim gördü. Daha sonra kardeşi Şemseddin ile beraber İstanbul'a giderek tahsilini ilerletti ve ardından Zile'ye döndü. Cumapazarı (Ezinepazarı) şeyhi Amasyalı Hacı Hızır'ın halifelerinden olan Muslihüddin Efendi'den tasavvuf dersleri aldı, onun vefatı üzerine Abdülmecid Şirvânî'nin yanında sülûkünü tamamladı. Halvetî şeyh-

leri arasında adı geçen Muharrem Efendi, Abdülmecid Şirvânî'nin halifesidir. Öğrenim amacıyla yaptığı yolculuklar dışında Zile'den hiç ayrılmadı. Hayatını ders okutup eser yazmakla geçirdi. Eserlerinde halka hitap eden bir dil kullanmaya çalıştı ve halkın içinde kalıp onları irşad etti. Ayrıca fıkıh ile tasavvufu birleştirmeye, ibadetlerin şekli yönü yanında mânevî boyutlarına dikkat çekmeye özen gösterdi ve özellikle kadınların eğitimine önem verdi. Yöre halkınca "Muallim Dede" olarak anılan ve keramet sahibi bir zat kabul edilen Muharrem Efendi 100 yaşlarında vefat etti, kabri bugün Zile Devlet Hastahanesi'nin bahçesinde bulunmaktadır.

Eserleri. 1. Hâşiye 'ale'l-Fevâ'idü'z-Ziyâ'iyye. En meşhur eseri olup Osmanlı medreselerinde "Muharrem" adıyla bilinmektedir. İranlı Abdurrahman-ı Câmî'nin, Arapça nahiv kurallarını ele alan İbnü'l-Hâcib'e ait *el-Kâfiye* adlı eseri üzerine yazdığı *el-Fevâ'idü'z-Ziyâ'iyye* adlı eserinin hâşiyesidir. Müellifin yarım bıraktığı kitabı daha sonra Abdullah Eyyûbî (ö. 1252/1836) "bedel" bahsinden itibaren aynı üslûpla tamamlamaya çalışmıştır (Bulak 1256; I-II, İstanbul 1259, 1266, 1274, 1283, 1306, 1308, 1325). Ayrıca eserin birçok yazma nüshası mevcuttur (meselâ bk. Nuruosmaniye Ktp., nr. 4543; Manisa İl Halk Ktp., nr. 694; Kastamonu İl Halk Ktp., nr. 1095). **2. Hediyyetü's-şu'lûk fi şerhi Tuhfeti'l-mülûk.** Zeynüddin Muham-

Zileli Muharrem Efendi'nin *Hediyyetü's-şu'lûk fi şerhi Tuhfeti'l-mülûk* adlı eserinin ilk iki sayfası (Kütahya Vahid Paşa İl Halk Ktp., nr. 107)

Zileli Muharrem Efendi'nin Zelletü'l-kârî bi-'inâyeti'r-rabbî'l-bârî adlı eserinin ilk iki sayfası (Millî Ktp., nr. 2820/4)

med b. Ebû Bekir er-Râzi'ye ait Tuḥfetü'l-mülûk fi fikhî mezhebi'l-İmâm Ebî Ḥanîfe en-Nu'mân adlı ilmi halin şerhidir (Kazan 1873, 1895, 1902). 3. Umdetü'n-nisâ. Kadınlara mahsus hallere dair fikhî meseleleri içeren eserini (Millî Ktp., nr. 153/3; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 562, 1038) Osmanlı Türkçesi ile yazılmış ilk kadın ilmi haline olduğu tahmin edilmektedir. 4. Cübbü'l-mesâil. Yazma eser kataloglarında Hubbü'l-mesâil ve Rubbü'l-mesâil şeklinde de geçen eserde bazı fikhî konular ele alınmıştır. Ana temasını kefaretlerin teşkil ettiği, oldukça sade bir Türkçe'nin kullanıldığı eser bazı dil özellikleri bakımından dikkat çekmektedir (Süleymaniye Ktp., Fâtiḥ, nr. 2155). 5. Menâkıbü Ebî Ḥanîfe ve e'immeti'l-mezâhib (Menâkıbü'l-e'immeti's-selâse 'alâ mezâhibi Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a). Ebû Hanîfe ile meşhur iki talebesi Ebû Yûsuf ve Muhammed'in hayatını konu alan eserde bunların fazileti, takvâsı, ahlâkı, zekâsı ve ilmî kişiliği gibi konulara değinilmektedir (Millî Ktp., nr. 7911/1; Adana İl Halk Ktp., nr. 683). 6. Künûzü'l-evliyâ ve rumûzü'l-aşfiyâ. Bu eserde Abdülkâdir-i Geylânî'den Râbia el-Adeviyye'ye kadar yetmiş kişinin hayat hikâyesini ele almaktadır (Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp., nr. 23289/2). 7. Terğîbü'l-müte'allimîn. Risâle fi Terğîbi'n-nâsi'l-müte'allimîn ile'l-ilm ve'l-ḥaş

'ale'l-'amel, Terğîbü'l-'ilm ve'l-'amel gibi isimlerle de anılan ve müellifin eğitim hakkındaki fikirlerinin yegâne kaynağı olan eserde ilmin önemi, âlimin değeri, ilim öğrenme ve öğretmenin fazileti âyet, hadisler ve bazı vecizelerle anlatılmaktadır (nşr. Târık b. Abdullah b. Abdülkâdir Haccâr, Medine 1416/1986). 8. Zelletü'l-kârî bi-'inâyeti'r-rabbî'l-bârî. Kur'an okurken yapılan i'rab hataları ile harf ve kelime yanlışlarından bahseden bir eserdir (Millî Ktp., nr. 2820/4). 9. Tenbihü'l-gâfilât. Özellikle kadınlara temel dinî bilgiler vermek amacıyla ve oldukça sade bir Türkçe ile yazılmıştır (Millî Ktp., nr. 153/2; Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 50). 10. Risâle-i Şükriyye. Fâtiha sûresinin tefsirini, vitir namazı ve Kunut duasını ihtiva eden Türkçe bir eserdir (Millî Ktp., nr. 153/1). 11. Luğat-ı Fârisî (Süleymaniye Ktp., Denizli, nr. 339, Yazma Bağışlar, nr. 140; Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp., nr. 5432/2). 12. Şerhu ba'zı ebyâti'l-Mesnevî. Bu eser de Türkçe'dir (Süleymaniye Ktp., Kasıdecizâde Süleyman Sırrı, nr. 327). 13. Terce-me-i Hilvetü'n-nebî (Süleymaniye Ktp., Servili, nr. 145).

BİBLİYOGRAFYA :

Receb Sivâsi, Necmü'l-hüdâ fi menâkıbi's-Şeyḥ Şemsiddin Ebi's-Senâ, Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 694/2, vr. 4^b, 5^{a-b}, 7^a, 37^b-38^a; Atâi, Zeyl-i Şekâik, s. 2; Keşfü'z-ẓunûn, I, 374, 868; Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmânî (haz. Nuri

Akbayar, s.nşr. Seyit Ali Kahraman), İstanbul 1996, IV, 1097; Osmanlı Müellifleri, II, 21; Hüseyin Vassâf, Seftine-i Euliyâ (haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz), İstanbul 2006, III, 474-475, 479 vd.; Serkis, Mu'cem, I, 343; II, 1621; İzzâhu'l-meknûn, II, 389; Hediyetü'l-'ârîfin, II, 5; Kehhâle, Mu'cemü'l-mü'ellifin, VIII, 180; Cengiz Gündoğdu, Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecid Sivâsi: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, Ankara 2000, s. 40-46; Cihat Zorlu, Ebu'l-Leys Muharrem bin Muhammed ez-Zilî'nin Hubbü'l-Mesâil Adlı Eseri Bağlamında Fıkıh-Tasavvuf İlişkisi (yüksek lisans tezi, 2010). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 22-23, 135-137; Abbas Çelik, "Bir Eğitimiçi Olarak Zilî", EKEV Akademi Dergisi, I/3, Erzurum 1998, s. 337-343; Fatih Çınar, "İsmail es-Sivâsi ve Süfülerin Raks / Deveranı Hakkında Verdiği Bir Fetvası". Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XIII/1, Sivas 2009, s. 329 (maddenin hazırlanışında ayrıca Abdullah Kahraman'ın "Zile'lî Muharrem Efendi ve 'Umdetü'n-Nisâ' Adlı Kadın İlmihali [Zile 2011]" başlıklı basılmamış tebliğ metni ile Zile eski müftüsü Arif Kılıç'ın Muharrem Efendi hakkında tuttuğu kişisel notlarından da faydalanılmıştır).

M. RAHMİ TELKENAROĞLU

ZÜNNÜN (ذو النون)

İmâdüddin Zünnün b. Melik Muhammed (ö. 572/1176'dan sonra)

Dânişmendliler'in Kayseri kolunun kurucusu (1143, 1172-1175).

Babası Melik Muhammed tarafından veliâht ilân edilen Zünnün, Sivas meliki olan amcası Nizâmeddin Yağıbasan, Melik Muhammed'in dul kalan hanımının davetiyle Kayseri'ye giderek onunla evlenip şehre hâkim olunca (537/1143) Zamantı'ya kaçmak zorunda kaldı (Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 178). Bu gelişme karşısında diğer amcası Melik Aynüddeve, Melik Muhammed'in öbür oğlu Yûnus ile anlaşarak Malatya'yı ele geçirmeye muvaffak oldu. Aslında Ankara, Çankırı, Kastamonu, Kayseri ve Malatya'yı Dânişmendliler'in elinden geri almaya çalışan Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mesud görünürde damadı olan Melik Zünnün'un bütün Dânişmend iline hâkim olmasını istiyordu. Bundan dolayı planını bozan Sivas Meliki Yağıbasan'a karşı yürüdü, Yağıbasan dağlara çekildi. Sultan I. Mesud ele geçirdiği Sivas'ı tahrip ettikten sonra hemen Malatya'ya yöneldi. Bu arada Zamantı'ya kaçmış bulunan Zünnün, I. Mesud'un desteğiyle Kayseri'ye gelip şehri tekrar hâkimiyeti altına aldı. Böylece Dânişmendli Beyliği Sivas, Malatya